

Un recorregut succint per la meua vida

Norbert Mesado Oliver

Als meus benvolguts fills Marc i Carles

Norbert Mesado Oliver naix la matinada del 6 de novembre de l'any 1938, fill de Vicente i Filomena, al carrer de Víctor Pradera. Anteriorment, amb la II República, de Benito Pérez Galdós, i avui, amb la democràcia, de Vicent Sales Musoles. Eren moments d'aquella guerra fratricida, en paraules d'Unamuno «incivil», en la qual l'Església es fonia amb el franquisme, cosa que ens va portar a una dictadura de quaranta anys. Sempre em van recordar que la nit en què vaig nàixer, darrere de casa va caure un obús que no va esclatar, que procedia del front de Nules/la Vilavella. Si ho hagués fet, naixement i mort hauria estat el mateix.

Vaig tindre dos germans, Araceli i Gerard (†). Gerard, violinista, deixeble del també borrianenc Abelard Mus Sanahuja, va ingressar en el Gran Teatre del Liceu de Barcelona; després, en l'Orquestra Nacional Alemanya de Koblenz.

Sempre he pensat que el que va ser el Teatre Oberon i, més tard, Teatre Payà hauria d'anomenar-se Teatre Municipal Violinista Abel Mus, com a homenatge al borrianenc que en 1926 obtingué el primer premi –Medalla d'Or– de violí a l'Escola Superior de Música de París, i que va passar en 1931 a ser professor d'aquell mateix centre. Mus, després d'una extensa carrera com a concertista, va tornar a València per a ser concertino de la recentment creada Orquestra Municipal de València, i en 1953 solista de l'Orquestra Nacional del Caire.

La meua germana, Araceli, es va casar amb Enrique Monsonís Domingo, que fou diputat a Corts i primer president de la Generalitat Valenciana. Al qual li devem que, amb urgència i amb la UCD, s'incoara l'exconvent de la Mercè com a Bé d'Interès Cultural (BOE de 6 de març de 1982), i se salvava amb això un edifici històric representatiu dels segles XVIII/XIX que, amb l'alcaldia del Sr. Joan Sanchordi i la regidoria de Cultura de Josep Manuel Palomero i Almela (1987-1995), es va voler enderrocar. Em van dir que per haver sigut presó, amb anterioritat Escoles Nacionals, per als represaliats republicans durant l'inici del franquisme, fet narrat per Lourdes Burdeus i Juan Fuertes en el llibre *La corrupció impune. El clavegueram del sistema en 1940*.

Solament van poder enderrocar, la matinada del 5 d'abril de l'any 1988, la monumental creu del Jardí del Bes, obra de l'escultor local Esbrí, que amb només reformar el text hauria estat suficient, com es va fer en altres ciutats. Ja que, la Història, perquè hi haja memòria, no s'ha d'amagar. Traure Franco del Valle de los Caídos, com s'ha fet, és igual que traure el faraó de la seua piràmide, com també s'ha fet.

Llavors, aquell carrer, el meu, tenia tan sols les cases del pany dels nombres imparells, la 41 la dels meus pares. Era, doncs, un carrer de mitja galta –al poble n'hi havia uns altres–, ja que enfront teníem un camp obert en què es plantava blat, panís, creïlles, moniatos –el

popular «pa de Franco»– i un any, fins i tot, cotó. En aquell tros, avançada la primavera, es feia la tradicional trilla amb l'arcaic trill de fusta amb dents de sílex, sobre el qual muntava el llaurador que, tirat per alguna mula, pegava voltes i més voltes sobre l'era on estaven les espigues de blat, i jo em quedava esbalaït, malgrat els meus pocs anys, per aquells tradicionals cants de trilla que arribaven del passat.

Paret mitgera a ma casa estava la de la brodadora Lola Marco, germana d'un dels grans homes que va tindre la República, el Sr. Vicent Marco Miranda, escriptor i polític. En un principi va ser periodista, cap de redacció d'*El Pueblo* –periòdic fundat per Blasco Ibáñez–; després, va ser regidor i alcalde de l'Ajuntament de València, governador de Còrdova i diputat de les Corts de la República, i va crear en 1934 Esquerra Valenciana; finalment, va ser maçó amb el grau 33. Però, per a mi, el seu zenit van ser les memòries que va escriure sobre la Borriana de la seua joventut, ocult com un talp en la solana del terrat veí. El recorde amagat –perquè si l'hagués trobat la Benemèrita hauria estat afusellat– amb la seua barba apostòlica crescuda i daurada per la nicotina dels cigarrets que, l'un darrere l'altre, anava encenent. La seua obra *Memorias. In illo tempore*, de la col·lecció monografies, va ser presentada a Borriana el 23 de maig de 2005, editada pel Consell Valencià de Cultura i l'Ajuntament de Borriana.

Entre l'esmentat camp i el carrer, discorria la séquia de la Paperera del Millars, amb la seua aigua escumosa, negra i pudenta –el que llavors anomenàvem, amb sorna, «aromas papelerín»–, i com que solien haver-hi entre certs veïns sense trellat contínues batusses de carrer que recordaven aquelles pintures negres de Goya, i eren els malfadats anys de la guerra de Corea (1950-53), el poble el va anomenar el «paral·lel 38», límit entre la Corea del Nord i la del Sud, escenari de l'esmentat conflicte bèl·lic.

Eren, doncs, unes façanes tradicionals obertes cap al Camí d'Onda amb els seus espectaculars plàtans, els arbres que si es poden després de deixar-los en creu –un excés que a l'estranger coneixien amb l'expressió «poda hispànica» equivalent a 'salvatge' i que avui encara se segueix fent– més embelleixen les avingudes i fan ombra, i que un dia, ja amb el primer ajuntament democràtic –amb l'Alcaldia de Juan Canós– i amb la coneguda oposició de la resta de grups, en minoria clar, van ser talats advocant que alçaven les voreres. Com ho solen fer tots els arbres quan se'ls ofega fins al tronc amb asfalts i rajoles, perquè la transpiració del sòl –la humitat– hi queda apegada i les arrels la busquen per a créixer, i en engrossir rebenten aquells paviments, cosa que fan tots els vegetals de port com podem veure en les nostres avingudes, ara amb uns altres arbres. Com certifica la majestuosa arbreda que perdura a punt d'arribar a Castelló per l'antiga Nacional 340 –Camí Reial–, que no alcen el sòl ni un sol centímetre, perquè els guals on se situen són de terra.

El carrer, el meu carrer, començava amb l'immens casali del doctor en Filosofia i Lletres Sr. Vicent Sales Musoles, popularment conegut amb el sobrenom d'*el Roget de Faroles*, perquè era de pell vermellosa i va ser dels últims que va portar mocador al cap, fet que s'anomenava «farol», el qual va ser ambaixador d'Espanya al Brasil durant la República. El vial acabava amb una alqueria-prostíbul i amb la xicoteta estació de la ben coneguda i popular «Panderola», anomenada així per menuda i negra, que a Castelló i a Vila-real era denominada, també, «xafaagüeles» per les diverses dones majors que havia atropellat en circular per les seues proximitats. La via fèrria, estreta com cap altra

(75 cm) perquè era quasi com un tren de joguet, passava confinant amb la part posterior de les cases i les feia tremolar. Quan amb la seua aguda xiulada agafava l'última revolta i anunciava la seua arribada, pujava corrents amb el meu germà i ens ajudàvem a pujar sobre l'ampit del terrat mentre el fum negre de la xemeneia de la màquina ens embolicava en un núvol de tempesta. I és que en la postguerra hi havia pocs jocs per a entretenir-se –en la seua majoria d'origen romà– i els que hi perduraven, com ara, la taba, la trompa, la mula de Borriana, la rodeta, pic i pala, a tallar terreny i, també, el futbol; mentre les xiques ho feien a saltar la corda (menar), al sambori, a la tella, a les boletes i, també, amb nines. Jocs de carrers i placetes de terra, o de fang si havia plogut, per on passava només algun camió, carro de taronges o ramat d'ovelles, fins que et cridaven per a dinar, berenar o per a sopar.

Als dos anys, en 1940, el malfadat virus de la pòlio –no hi havia vacuna– es va encruelir amb diversos xiquets del poble, entre ells, jo. Recorde aquells segons com si fora avui. Operat a Barcelona en 1949, vaig anar superant el trauma.

Prop de ma casa –com ja vaig contar en l'excel·lent i desapareguda *Revista de Borriana*, que dirigia l'amic Paco Monfort, en la qual col·laborava amb articles i, en particular, relats i contes– vivia la que va ser directora del Col·legi Nacional Cervantes, avui CEIP Penyagolosa, la Sra. Aniceta Timón, un fill de la qual, Arturo Otero, seria el meu primer amic. Per això, diàriament, acompanyats per sa mare, anàvem a aquest col·legi malgrat no tindre l'edat reglamentària. Recorde tant els mestres –aquells que llavors «patien més fam que un mestre d'escola»– com els meus companys, la majoria dels quals ja se n'han anat.

Després passaria al Col·legi Salesià, on una Nit de Nadal, en la Missa del Gall, vaig prendre la Primera Comunió. Diàriament, a les 9 hores, s'hissava la bandera nacional al so del cornetí –el tocava el fotògraf Josito García–, mentre cantàvem, alineats en el camp del col·legi amb la salutació feixista, el *Cara al Sol*. Seguidament, entràvem a l'església per a oir la Santa Missa, on s'orava, entre d'altres, per Franco, oració que mai no vaig pronunciar. Ací vaig ampliar els amics, i ho continue sent, en particular, del matemàtic Joan E. Palomar; de la resta, tampoc en sé res.

Un altre amic seria el músic Pasqual Rubert. A l'aleshores carrer de Sant Francesc, actualment carrer Marí, i a la seua habitació, ens reuníem el meu germà, Joan E. Palomar, Lola Soler –eterna pianista–, Paco Tejedó i Vicent Traver, qui va pintar a Pasqual un autoretrat que vam portar en processó una nit perquè Vicent pintava i continua vivint al costat de la carretera del Port. Oli que vam penjar sobre la paret on estava el piano. Les parets d'aquella habitació que després de ser repintades anaven agafant un color tardorenc amb la nicotina i el fum d'aquells puros que Pasqual encenia l'un darrere de l'altre. Aquelles reunions, entre concert i concert i entre puro i puro, servien perquè Pasqual ens informara de les notícies que emissores angleses –li va ensenyar l'anglès *Doña Andreíta*– emetien sobre la política espanyola, informació vetada en les nostres primeres ràdios. Recorde que en la foscor de la nit –hora de bruixes– apostat a la cantonada de l'esmentat carrer, un guàrdia civil, però de paisà per a no alçar sospites, anava prenent nota dels qui acudíem a tals «confabulacions» perquè estàvem fitxats, com constava en els fitxers de la Benemèrita, llavors al costat del Jardí del Bes. Què se n'haurà fet, de tan «interessant» arxiu?

Cada any, amics i Pasqual amb els seus joves alumnes celebràvem el dia 1 de Maig, la Festa del Treball, que a Espanya l'Església la va permutar per la festivitat de Sant Josep Artesà, i anàvem passejant pel sinuós camí d'Artana fins a assolir la Muntanyeta de Sant Antoni, on berenàvem. Va ser en una d'aquelles excursions, la de l'any 1967, quan a prop de l'ermitori vaig trobar l'única inscripció ibèrica que existeix a la Comunitat sobre làmina de bronze, l'estudi de la qual vaig publicar conjuntament amb el Dr. Fletcher en el *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*. I contigu al frontispici nord de l'ermitori, vaig començar a excavar les restes d'una habitació ibèrica. Estudi que va ser publicat en l'homenatge que Vila-real, conjuntament amb la Universitat Jaume I, va tributar en 1993 a l'amic, cronista i bibliotecari, Sr. Josep Maria Doñate Sebastià.

El gran trauma dels sacerdots salesians –que va pesar com una llosa sobre els alumnes més rescuts– van ser les dones. Recorde que un dia de passeig –dimarts, dimecres, dissabtes i festius– que la joventut del poble, al vespre, ens apinyàvem per a fer amistats amunt i avall pel carrer Major –amb anterioritat es feia pel Jardí del Bes i després pel començament del Camí d'Onda–, el conseller del col·legi, Sr. Joaquín –de pèssima memòria, per això no recorde el seu cognom–, estava també apostat, mig amagat, a la cantonada del carrer de Sant Vicent, mentre prenia nota de tots els alumnes que acompanyaven o simplement parlaven amb les xiques. L'endemà, la reprimenda al seu despatx era segura, i t'amenaçava amb l'expulsió; encara recorde veure eixir plorant del despatx alguns companys.

En aquest col·legi es va crear un concurs de pintura per l'associació d'antics alumnes. Les dues primeres «Plaques Sant Joan Bosco» dels anys 1961 i 1962 encara les conserve. La primera la vaig guanyar amb l'obra *Bon jour tristesse*, una dona jove amb el seu fill en braços, el cabot del qual restava reclinat sobre el muscle de la mare que d'esquena mirava per una finestra un infinit incert, però immensament blau; la segona, amb *Elefants morts*, inspirada en aquelles barcases negres que, varades, omplien la coberta que tenia la platja de l'interior del port (*Buris-ana*, 54 i 101). El jurat venia de l'Acadèmia Sant Carles de València. Ambdós olis, propietat del col·legi en premiar-se, els veuria temps després destrossats i en el fem. I és que als tonsurats els agradava més un llenç amb uns conills darrere d'una tela de fil d'aram, obra de l'amic Vicent Traver, que no comportava segones lectures. Li la va adquirir el metge Sr. José Aparisi, amant de l'art i dels objectes antics perquè en els replanells de l'escala del seu xalet, al Camí d'Onda, penjaven trossos del gran retaule esculturat de la Parròquia que una nit de bogeria els republicans, després d'estellar-lo conjuntament amb la imatge de la Misericòrdia i dinamitar el campanar, van abandonar el poble assetjats per les tropes franquistes. Retaule que podria haver-se restaurat; però el Sr. Cornelio Monfort, rector de la parròquia, va anar donant els trossos a qui li convenia i la resta deambulaven per la sagristia.

Fa alguns anys, comentant-li aquestes històries a un dels coadjutors salesià d'aquella època –va morir al cap de pocs dies, però no per la meua culpa–, només sabia repetir-me: «eren uns altres temps, què li farem». I recorde, per impactant, aquell immens incendi de muntanyes de milers de daurades gavelles de blat que s'amuntegaven en el pati del col·legi –el del nostre esbarjo–, ja que es llogava anualment a la Cooperativa Agrícola de Sant Josep per a poder-les trillar amb una gran màquina elèctrica pel fumeral de la qual, en forma de coll de girafa, vomitava la triturada palla i es feien unes muntanyes en què, malgrat estar prohibit, jugàvem els dies festius. També recorde aquell bou que després d'escapar-se del

tradicional bou de Nules el van fer entrar al mateix pati perquè tenia les portes obertes. Insòlitàment, no hi havia cap alumne juguinejant, cosa estranya, i es va comentar que va ser un miracle de Maria Auxiliadora.

Igualment, recorde que en 1954 vam anar en romeria al Clot de la Mare de Déu –per allò de la llegenda– on es va depositar una corona de llorer juntament amb missatges o poesies relacionades amb el paratge fetes pels alumnes. La que vaig escriure jo seria publicada en 1962 en el núm. 60 del *Buris-Ana*, sota el títol «La estrella de la niña buena»:

La niña mira en el hondo lago luna y estrellas.
 Ríe, juega y las rompe con piedrecillas.
 La niña es una niña buena y con una concha saca estrellas.
 La niña mira en lo más negro del lago una luna nueva
 y tiende hacia ella sus bracitos blancos
 que se cubren de polvo de estrella.
 Cae y el negro hondo traga a la niña buena
 y en el cielo, junto a la luna, nace una estrella.

Avui, xics i xiques estudien i deambulen per aquest centre. És cert, ara sí que són uns altres temps, ja era hora!

També se'm va quedar gravat, possiblement per entrar dins del que es considera teològic, el matí del dia 1 de desembre de 1947: «l'any del miracle de les Coves de Vinromà». La premsa d'aquell moment, i del Moviment, el *Mediterráneo* –per això de la FET i de les JONS–, dia rere dia incidia sobre els aliments que es repartien amb el «racionament»; les visites i discursos del Cabdill; els aniversaris de la Croada; la mort de José Antonio i el Nacional Catolicisme. Amén dels «comunicats» del Bisbat, l'Acció Catòlica i, en general, de l'Església –que també guanyà la Guerra–, la qual, i davant el «clamor» que estaven assolint les preteses aparicions de la Mare de Déu, en la Cova Campana, a la xiqueta de deu anys Raquel Tirado, intentà no donar-se per assabentada i silenciar tot el que s'esdevenia a les Coves (o «Las Cuevas» per allò de fer callar la parla «vulgar» dels nostres pares). Però el Bisbat de Tortosa, al qual van pertànyer la gran majoria dels pobles castellonencs fins al 12 de maig de 1960 (concretament, totes les comarques valencianoparlants de la província), davant l'emoció d'Espanya que ja pensava en les Coves com una «sucursal» de Lourdes o de Fàtima, fent ús de l'anonimat, es despertava el dimarts dia 18 de novembre de 1947 des de la pàgina 3 de l'esmentat periòdic, amb el títol següent: «Sobre las pretendidas apariciones en Cuevas de Vinromà», i entre altres advertiments escriu:

«Qué es en realidad lo de Cuevas de Vinromà solo puede decirlo de modo definitivo y seguro una autoridad: la Iglesia. Hasta ese momento los católicos, todos absolutamente, tenemos el deber de desoír rumores y de negarnos a contribuir a la difusión de todo lo referente al asunto. Mucho más debemos evitar, con nuestra presencia, autorizar lo que no poseemos la menor garantía sea un hecho en el que intervenga la mano de Dios...»

Però la gent, ofegada pels recents records de la guerra i la penúria de la postguerra, augmentada després per aquella gelada del 46, desitjava com aigua de maig per al camp en

any de sequera un miracle, ja que el temps era propici, atès que totes les aparicions marianes se solen produir en moments de postguerres i de fam (Fàtima, Lourdes), amb les quals es distrauen les tristeses i s'obrin esperances. Per això, la nostra gent, desoïnt el missatge del senyor bisbe, va començar a peregrinar a les Coves. Una gran munió, a peu, amb carros, bicicletes, motos, camions, i amb trens especials des de València i Tarragona fins a arribar a Alcalà de Xivert, i després, de qualsevol manera (després de vint quilòmetres de marxa entre muntanyes) assolí la meta desitjada: «el poble del miracle».

Una immensa gentada va anar omplint els turons del paratge de la Moreria, amb aquell imponent conjunt de regalls que pel SE tanca, amb el seu penyal a vora riu, el paisatge del petit municipi castellonenc. Gent que es quedava a dormir al ras, sota sacs i lones, per a tindre un bon lloc i poder contemplar de prop la Mare de Déu i una xiqueta que havia profetitzat fets extraordinaris per a l'1 de desembre; uns altres van omplir qualsevol casa del poble perquè els seus habitants, a penes uns 4.600 veïns, van obrir les portes de bat a bat i van donar tot el que tenien en una nit d'un fred intens, de pluja i de neu en un acte de gran solidaritat, amb una entrega i agermanament totals, sense excepció de pobres o rics, malgrat la seua incredulitat en els esdeveniments, excepte la beateria de sempre: els llepaciris i els que pixen aigua beneïda.

Entre els assistents, i dut amb la bicicleta des de Borriana pel seu germà (56 quilòmetres per camins pèssims d'aleshores), va assistir Pasqual Rubert, que en ser cec a causa d'un fulminant de la guerra que va trobar i hi va calar foc –cosa de xiquets–, esperava l'anhelat miracle. També va haver-hi una senyora endolada, procedent de l'Aragó, que es va passar hores i més hores resant amb gran recolliment místic –possiblement après de menuda en algun col·legi de monges– en la parròquia del petit llogaret, igualment repleta de devots. Fins que el seu fill que era amb ella, cansat ja de tant de res, silenci i olor de ciri, després d'emprenyar tant com va poder sense cap resultat, en veure que sa mare seguia sense fer-li gens de cas, va començar a cridar: «Visca la República! Visca la República!». I va fer efecte perquè la mare, aventant-li una bufetada, el va traure immediatament, que era el que ell desitjava.

El diari *Mediterráneo*, ja sense cap anonim, el 27 novembre i sota el títol «Entorno a las pretendidas apariciones de Cuevas de Vinromá» es fa ressò d'una nota de l'Arquebisbat i una altra del prelat de la nostra diòcesi, en què es diu:

«La prensa valenciana llegada ayer a Castellón publica la siguiente nota del Arzobispado: Informado de que para el día 1 de diciembre se organizan viajes y excursiones para presenciar determinados y pretendidos milagros que se dice tendrán lugar en Cuevas de Vinromá, a cuyo efecto, y por medio, principalmente, de circulares anónimas escritas a máquina, se excita e induce a los fieles de este Arzobispado para que tomen parte en dichas peregrinaciones, se ordena a todos los sacerdotes y religiosos y encarece vivamente a todos los católicos, principalmente a los miembros de Acción Católica y asociaciones piadosas, se abstengan de acudir a dicho lugar, no dando oídos a esa propaganda, que ni está autorizada por la jerarquía eclesiástica ni lleva señal alguna externa que sea garantía de verdad.

EL VICARIO GENERAL»

El Bisbat també enviaria el delegat diocesà per a examinar directament la xiqueta visionària, Raquelín. I a les Coves acudia –quina casualitat!– mossèn Cornelio Monfort,

llavors arxipreste d'Albocàsser; després capellà rector de la nostra església del Salvador. En l'Arxiu del Bisbat de Tortosa es conserva l'informe sobre l'examen a la xiqueta Raquel Tirado; i en el de Sogorb-Castelló, supose, la meua carta per a salvar aquells documents i llibres, la resposta a la qual pel delegat Herminio Pérez, canceller-secretari, està datada el 29 de novembre de 1977. Col·lecció de cartes, perquè hi haja memòria, que he depositat en el Museu de Belles Arts de Castelló; igual com he depositat en el Museu de Prehistòria de València les del Dr. Domingo Fletcher Valls.

I sense filigranes, ni teològiques ni marianes, perquè li ho vaig sentir dels seus propis llavis, mossèn Cornelio va preguntar a la xiqueta Raquel:

– «La Mare de Déu és molt bonica, veritat?»

I Raquel va respondre amb un rotund sí.

– «I com les dones *fermoses* es pinta els llavis, veritat?»

I la xiqueta va tornar a dir que sí.

Llavors, mossèn Cornelio va dir:

– «Aia, ves filla, ves, no hi ha miracle que valga!»

Ignore de qui va ser la idea de l'enfosquiment del sol anunciat per Raquel per al migdia de l'1 de desembre, potser de qui l'alliçonava recordant aquella lectura de Fàtima; però recorde bé, malgrat els meus pocs anys –a penes nou, un menys que Raquel–, que el dia assenyalat –era dilluns– tots els escolars que estàvem jugant al pati del col·legi salesià vam fumar vidres amb restes de ciris que vam trobar a la sagristia per a poder veure-hi les successives fases de l'enfosquiment solar anunciat, a la manera d'un eclipsi total. Però va passar tot el contrari, perquè havent estat el cel cobert, cap a migdia –almenys a Borriana– va eixir el sol, i davant la nostra decepció no va haver-hi ni enfosquiment, ni tremolor de terra, ni molt menys creu celeste envoltada d'àngels com Raquelín havia profetitzat; ni encara menys vacació.

Recorde, també, que a les tendes de Borriana es van acabar les creïlles perquè al poble va córrer la notícia que la Mare de Déu de les Coves, com ja se'n deia, havia dit a la xiqueta que a la dona que partint un d'aquests tubercles se li apareguera la seua imatge, aconseguiria el cel. Pot ser, perquè va haver-hi morts, com podem comprovar en el llibre de defuncions del nostre Jutjat, perquè el 27 de novembre moria Dolors Mingarro, de 70 anys, i ho feia també el dia 2 de desembre, Dolors Arnal, de 85.

Sempre m'he preguntat pel biaix de la Mare de Déu cap a aquelles coves, amb ossos i enterraments eneolítics dins, amb el seu misteri i força tel·lúrica: Cova Campana a les Coves, Cova Irídia a Fàtima, o Grotta de Massabielle a Lourdes. Sempre xiquetes menudes, sempre visionàries, filles de la fam i les misèries del moment, així doncs, crida l'atenció que ni més ni menys que la Mare de Déu atraguera a llocs allunyats, perillosos i solitaris aquelles tres xiquetes: a Bernardette a França; a Lucia a Portugal, i a Raquelín a les Coves de Vinromà, els veïns de la qual, coneixedors de la trama, no van creure en ella perquè tots sabien que havia sigut cosa del rector Sr. Francesc Escorihuela, que en ser el veïnat «roget» no li anava als sants oficis, cosa que podria canviar amb això del miracle. Després del que va passar el Bisbat el va acusar que havia deixat de costat el dret canònic, escèptic en aquells esdeveniments, i l'obediència deguda als escrits del Bisbat, i immediatament va ser desterrat.

El lloc en què s'obri Cova Campana no és un lloc qualsevol, ja va impactar en èpoques passades, com ho demostra el fet d'haver trobat en els seus ribassos ceràmiques del Ferro I i la Ibèrica, així com de l'època romana i l'altomedieval, perquè van ser covarxes que van pertànyer al castell moro d'Abenromà.

Amb mossèn Cornelio Monfort vaig tindre aspres trobades en voler desfer-se de l'Arxiu Històric Parroquial, raó per la qual vaig contactar immediatament amb el Dr. Fletcher, en aquells moments delegat regional del Patrimoni Artístic Nacional, i es va poder salvar tot el que hi quedava; però ja no es va poder fer el mateix amb el bell orgue construït pels mestres del segle XVIII Viaraldro i Salanova. L'últim concert en aquest històric instrument el va oferir l'organista de la localitat, Lolita Mingarro, la vesprada de la Nativitat del Senyor de 1967. Pocs dies abans, mossèn Cornelio em tirava de l'abadia –on havia acudit perquè hi havia reunió per a la restauració de l'església, 1967-1969– després de tancar-me la porta. De testimoni segueix l'amic Sr. Enric Safont, que estava, juntament amb el Sr. Tomás Utrilla i uns quants més, en aquesta reunió.

El dia 24 d'abril de 1969 era declarat el temple parroquial Monument Històric Artístic Nacional, i l'Ajuntament, en sessió plenària del 5 d'agost, nomenava mossèn Cornelio Fill Adoptiu de Borriana.

Però faré referència una miqueta més als constructors del segle XVIII, perquè em vaig assabentar que els qui formaven part de l'Adoració Nocturna Espanyola, després d'una hora agenollats davant del Santíssim exposat en la magna custòdia gòtica que perdura, dormisquejaven en la planta superior de la sagristia, on hi havia l'armari amb l'amuntegada documentació de l'arxiu. Em vaig fer d'aquesta associació, i mentre tots pernoctaven anava llegint document rere document, vaig trobar tres protocols de Francisco Bravo, «escrivà de la vila de Burriana» –els moros ni tenien la lletra 'o' ni encara menys el seu so i, a ells, els la va conquistar el rei En Jaume–, en què en el tercer protocol, el de 1738, s'anota dur a terme en la sala capitular de l'ajuntament, el 26 d'octubre, quan era regidor José Gozalbo, el contracte amb els orgueners valencians Nicolás de Salanova i Martín de Viaraldro: «...l'òrgan es pagarà de l'administració del blat del difunt Francesc Blai Tarragó, l'import del qual ascendeix a 1.350 lliures. Amb el pacte i condició que aquests factors, han d'haver conclòs l'esmentat orgue per al dia 6 d'agost, primer vinent, de l'any 1739». Treball de recerca que publicaria ACAO (Associació Cabanilles d'Amics de l'Orgue) en 1980.

Després de quatre anys de batxillerat teníem una revàlida a l'Institut Francesc Ribalta, a Castelló. No la vaig aprovar, i els meus pares em van traslladar a l'acadèmia del Sr. Manuel Cubedo, l'esposa del qual, Carmen García, era cosina de mon pare. El canvi fou espectacular, ara amb amics i amigues omplint els pupitres. Era un altre món que recorde de bon grat. Don Manuel es feia càrrec de les assignatures d'història, literatura i llafí, ja que tenia titulació acadèmica superior. El francès l'impartia el Sr. Roberto Roselló, eternament amb els seus acudits i contalles; les matemàtiques, les impartia la igualment llicenciada, a més d'agraciada –quan era la seua classe tots s'empolainaven– la Sra. Lola Forés –la *señorita*, per a nosaltres–, que va marxar casada al Marroc i després a Carcaixent, d'on era el seu marit, i ja no vam saber res més d'ella.

Pràcticament tots els alumnes d'aquesta acadèmia van ingressar en la universitat; mentre que en els salesians tan sols el Sr. Mariano Aisa era llicenciat i, habitualment, totes les classes les impartien joves seminaristes sense cap titulació, de manera que, del meu curs,

que n'èrem dotze, tan sols en van passar a la universitat dos... Aquest sacerdot –l'únic que de grat recordem tots–, formaria una rondalla, i va crear, alhora, un senzill centre recreatiu per als antics alumnes. Ací jugàvem –no hi havia a Borriana cap altre lloc per a la joventut– al billar, al ping-pong, al futbolí i als escacs, i a poques coses més. En aquella rondalla el meu germà tocava la bandúrria i jo la guitarra que el mateix *Don Mariano*, juntament amb el solfeig més elemental, ens havia ensenyat.

En les nits de primavera, amb el pertinent permís municipal, juntament amb Pepe Font, Juan Devís, Juan Saera, Antonio Usó, Vicente Peris i Joaquinet, fèiem serenata a les amigues fins que clarejava el dia; i en les nits de Reis els llançàvem als seus balcons –llavors les cases eren unifamiliars– caixes amb llepolies –xuplons, ninotets, caramels i poc més– per això el meu germà deia que vam ser els «últims romàntics». Potser, perquè ja no tornarien a sentir-se en el silenci d'aquelles nits estrelades per l'escassa llum dels seus carrers, el so de les cordes dels instruments musicals.

Juntament amb la pintura, l'altra passió per a mi va ser l'arqueologia, i el meu «jaciment» més pròxim, les muralles de Mascarell, que tots creien mores –són del segle XVI–, i dels seus forats, per velles i abandonades –això de la salvaguarda del patrimoni i restauracions vindria més tard, encara que també n'hi va haver durant la República–, treia ossets d'animals (gallines, conills, ànecs) i cudols que creia d'un passat remot, peces que guardava entre cotó-en-pèl i les seues pertinents capsetes etiquetades. També li vaig comprar a un condeixeble, a 25 cèntims de pesseta, les deu monedes (popularment «Dinerets del Ramet») que van ser trobades cap al 1951 a les Moreres, un lloc a la vora del nostre riu Sec pròxim al poble. Pertanyen als reis Felip IV de Castella (1621-1665) i Carles II de Castella (1665-1700). Monedes que segueixen en el Museu (encara que barrejades, com ara ho està tot, amb altres d'ibèriques, romanes i medievals) que estudiaria el Sr. Vicent Falcó Fuertes en el núm. 9 de la «Col·lecció papers». Objectes que en els dies trists escampava damunt del meu llit i somiava en temps llunyans que no van existir. I un dia, com per un d'aquells forats de la muralla se li escapaven les gallines a una veïna, em va perseguir i m'amenaçava amb una granera. Per això, de Mascarell vaig passar als castells de la Vilavella, de Castro i de la Vall d'Uixó, recorreguts de diumenge que feia amb bicicleta, l'únic vehicle que llavors teníem tots. Amb la bicicleta vaig explorar les muntanyes que circumden la Plana, des de Borriol fins a Almenara, i vaig començar a trobar despoblats de l'Edat del Bronze (amb ceràmiques fetes a mà) i ibèrics (fetes a torn), els quals puntegen cims estratègics. I anar a València per a passar pel Servei d'Investigació Prehistòrica, el meu *Sancta Sanctorum*, on vaig començar una llarga amistat (fins a les seues defuncions) amb els doctors Sr. Domingo Fletcher, el seu director, i el Sr. Enrique Pla, els quals em prestaven llibres i comentaven les meues troballes que portava en caixes de sabates amb el primer autobús de línia que eixia del poble a l'alba. Cosa que no podia fer a Castelló per falta, llavors, d'un servei similar. Troballes que emmagatzemava en una classe buida que em van prestar els salesians a fi de crear, en el seu moment, el Museu Històric Municipal. Però quan ja hi havia inscripcions ibèriques sobre làmines de plom –la majoria dels grans museus hispans no en posseeix ni una sola–, i l'excepcional estatueta romana de bronze del déu Mercuri, procedent de l'Alter de Xilxes, un salesià traslladat des d'Alacant que tenia una certa afició a tot açò, Sr. Tomás Utrilla, que amb les meues troballes engiponava articles amb el títol «Sobre los orígenes de Burriana» en la revista de l'Agrupació Borriana de

Cultura i s'atribuïa les troballes, em va llevar la clau de l'aula i em va dir que el museu es faria al col·legi i no a l'ajuntament.

Vaig esperar pacientment, perquè com a antic alumne sabia que un dia a l'any la congregació en massa se n'anava d'excursió a Sant Joan de Penyagolosa. Així que li vaig demanar, explicant-li la raó, al Sr. alcalde, Sr. José Monsonís Alfonso (1964-68), l'única cosa que tenien els carreters: un carro amb el seu cavall. I fent saltar amb una palanqueta, «pota de cabra», el forrellat de la porta on estaven les meues troballes arqueològiques no hi vaig deixar ni una sola caixa, i el Museu era aprovat en Sessió Plenària del dia 6 de desembre de l'any 1966, i inaugurat el 29 de gener de 1967, en la segona planta de l'anterior edifici de l'ajuntament (sala contigua a l'absis gòtic de la Parròquia); es va aprovar definitivament per Ordre Ministerial el 27 d'octubre del mateix any.

En l'acte de la inauguració apareixia l'esmentat salesià, per la qual cosa figura en la fotografia que ens va fer Enric Safont mentre dissertava el Sr. Constantino Muñoz, llavors regidor delegat de Cultura, en una sala plena de borrianencs i de vitrines.

Després eixamplaria la zona arqueològica amb una moto de mon pare, una *Terrot*, i assoliria més tard la resta de la província amb un Citroën, el popular *dos cavalls*, 2cv, i des dels Ports fins a Almenara, conjuntament amb l'espeleòleg i sempre amic José Luis Viciano (el qual en 1961 va obrir la primera via ascendint amb Ferran Guallart l'espada de Penyagolosa) i la seua esposa Amèlia Cervera, no deixàrem muntanya per explorar. Vam reflectir les troballes, amb els seus pertinents gràfics perquè sempre em va agradar dibuixar, en diferents estudis apareguts en revistes d'arqueologia, majoritàriament en les de l'Exma. Diputació de València; després, en les revistes provincials, tant de la Diputació com en els butlletins del Centre d'Estudis del Maestrat, de Benicarló, i també en la revista *Orleyl*, de la Vall d'Uixó, conjuntament amb l'amic Arturo Rufino. Igualment, també vam dedicar el temps als calcs i als estudis de les pintures rupestres del Neolític, que trobava en aquelles incursions pels abrics de l'Alt Maestrat.

Però el jaciment que va sorprendre tots els científics i arqueòlegs seria el de Vinarragell, el teníem ben a prop, a només cinc quilòmetres de Borriana, al costat del Millars, ja que per primera vegada a Espanya un potent i desconegut nivell fenici (segles vii i vi aC) quedava encaixat entre un nivell inferior pertanyent al Ferro I, i un altre de superposat concernent a la cultura ibèrica. Estratigrafia desconeguda en els jaciments que s'havien estudiat. I una altra novetat important, ja que en el nivell mitjà es va trobar un forn de terracota situat sobre un llit d'ossos d'olives, que certifica que van ser els fenicis els qui van portar les oliveres.

Després de l'única visita que el Dr. Domingo Fletcher, al maig de 1967, va fer al jaciment (*Buris-Ana*, núm. 104), vaig portar a terme al mes de juny la primera campanya oficial d'excavacions. Una estratigrafia tan desconeguda va fer retardar la seua publicació fins que les càtedres d'arqueologia van haver acceptat el fet, i la nostra monografia sobre el jaciment veuria la llum, des del Servei d'Investigació de Prehistòria de la Diputació de València, l'any 1974. Poc temps després, a conseqüència de l'impacte que va causar, va vindre el doctor Oswaldo Arteaga, de la Universitat de Granada, i vam realitzar tots dos una altra campanya que va publicar tant l'esmentada institució valenciana com el *Madridier Mitteilungen* de Heidelberg, en 1979. Es va trobar, en el nivell més profund, una muralla de grans atovons que, fa pocs anys, va ser trencada per una excavadora...

El jaciment –millor dit, el seu topònim– havia sigut comentat en el *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*, en 1933, pel borrianenc, advocat i historiador, fundador del col·legi públic Historiador Viciàna, Vicent Forner Tichell. Però, cas curiós, sense conèixer-ne la ubicació. Per això escriu: «Buscar aquesta colònia, ara, a la platja o costa mediterrània del terme de Borriana, o en la riba esquerra del Millars (en terme d'Almassora) suposaria una pèrdua de temps i de treball».

El curs 1973/74 vaig ingressar en el recentment creat Col·legi Universitat de Castelló (CUC), situat llavors en el seminari *Mater Dei*, per a cursar (majors de 25 anys) la llicenciatura en Geografia i Història, que vaig acabar en 1978 en la Universitat de València. Època encara d'aquelles corregudes davant «els grisos» que van arribar a entrar en les mateixes facultats.

Van ser, pel canvi i pels nous amics amb la mateixa vocació, els anys més afectius de la meua vida. I, a Castelló, amb l'immillorable professor i amic, el Dr. Josep Sánchez Adell (†), els seus alumnes (aquells del *Mater Dei*) vam recórrer castells i catedrals gòtiques de mig Espanya; un any després, en 1976, Itàlia. Vam començar per la fastuosa Milà i l'entranyable i misteriosa Venècia amb els seus carrers d'aigua i el seu inigualable Palau dels Dux, contigu a la catedral; després Verona, Assís, Florència, Roma i, finalment, Pompeia, que no vam poder veure perquè era dilluns i estaven tancats tant els museus com les ruïnes visitables. Les amistats van ser tan sinceres que tres de les amigues que més vaig estimar em van enviar una carta per a acomiadar-se eternament, dues per càncer i la tercera per suïcidi. Sent encara plorar junts en una forta i íntima abraçada. Per a aquests casos sí que hi hauria d'haver cel.

Tots els museus posseeixen a l'entrada o a la llibreria aquelles obres que avalen les investigacions que s'hi desenvolupen, en cas contrari de poc serveixen. El de la nostra ciutat, ara a l'exconvent de la Mercè, al costat de la porta d'accés, en el claustre, exposava els toms de *Burriana en su Historia*, I i II. El volum III, amb tots els articles redactats ja per professors amics sobre els segles XIX i XX, me'ls van fer tornar, i el regidor de Cultura em va dir que ja hi havia massa història. Igualment, s'exposaven els 25 volums de la «Col·lecció Papers», obres que es coordinaven des del mateix museu. Publicacions, les dues primeres, que per la seua qualitat, tant científica com estètica, eren úniques entre els consistoris de la província. Alhora, ja a l'interior del museu, estaven en vitrina les publicacions científiques dels jaciments excavats i estudiats per nosaltres, editades majoritàriament pel Servei d'Investigació Prehistòrica de València, la millor revista d'arqueologia de la Comunitat. Totes han estat retirades perquè no en quede cap record. En el seu lloc, al claustre, figura un clar homenatge i lloança, incloent-hi fotografia de mig cos, al salesià Tomás Utrilla, com a «impulsor de la creació d'un Museu Arqueològic a Borriana, part de les restes que va recuperar formen part de l'actual Museu»; així com el conegut menyspreu: «Sr. Norberto Mesado Oliver va treballar com a aficionat i ajudant del Sr. Tomás Utrilla».

És fàcil, que pel fet d'haver passat la seua infantesa i joventut a Sud-amèrica, J. M. M., actual director, desconega la intrahistòria de tot allò que intenta, intencionadament –i per encàrrec– embolicar, i no sàpia que el Sr. Tomás Utrilla tenia els dies festius actes litúrgics i la resta de la setmana, classes; d'altra banda, la seua llicenciatura no era d'Història sinó de Filosofia, per la qual cosa mai va dur a terme cap excavació arqueològica, com pot veure's en els fitxers del SIP. En fi, històries malintencionades i retorçudes que continuen

permetent-se per a benefici de qui uns quants coneixem, que el va posar de president de les Joventuts Socialistes i de director del Museu per a amagar tot el que vam fer per Borriana i el seu patrimoni.

Avui –ja amb els meus 81 anys– continue insistint en una cosa que havia passat per alt dins de la investigació arqueològica valenciana: els denominats petroglifs, ja que moltes vegades, per a veure'ls, cal agranar muntanya, almenys la pinotxa. Es tracta de gravats sobre les mateixes roques, unes voltes prehistòrics, unes altres medievals o moderns, perquè l'home, per on ha passat, intenta deixar petjada del seu caminar per la vida. Igualment, vaig investigar, recordant aquella frase de Gabriel García Márquez: «La mort no arriba amb la vellesa sinó amb l'oblit», personatges insignes dels nostres pobles, pràcticament desconeguts pels enemics que van tindre –els aliats amb el franquisme i la beateria–, el cas d'Adela Lucia, l'última amant del rei Alfons XIII l'etapa final de la qual transcorreria entre les Alqueries i Borriana; o de Joan Tomàs i Martí, un nacionalista d'Artana; o del nostre historiador Joaquim Peris Fuentes; o de Pasqual Meneu, de Betxí, catedràtic i amic d'Unamuno en la Universitat de Salamanca; i encara n'és una excepció el sacerdot de Sant Mateu, mossèn Manuel Betí Bonfill, investigador que va deixar un cúmul de notes sense publicar, tretes dels arxius històrics dels municipis del Maestrat i dels Ports, que vaig publicar en 2011 en el Centre d'Estudis del Maestrat: *Un acostament a l'esdevenir de Sant Mateu a través dels manuscrits de mossèn Manuel Betí Bonfill*.

Però encara vaig fer més, ja que en l'articulat, redactat pel Sr. Pepe Esteve Patuel, alcalde de Borriana de 1959 a 1963, que vaig haver de signar per a la constitució i aprovació del Museu, figurava la salvaguarda del patrimoni, tant urbà com rural. Jo no cobrava llavors, era suficient amb la vocació. Després, malgrat portar tant el Museu com la Biblioteca i l'Arxiu Municipal, vaig ser tan sols empleat del nivell C. Avui, per als mateixos càrrecs, figuren tres empleats del nivell A, més altres adjunts... i, que sapiem, encara no ha estat publicada cap monografia «científica», amb les pertinents estratigrafies, malgrat haver-se intervingut –ara amb excavadores, sorpreneu-vos!– en el solar dels Viciano, solar al costat de Carabona, Torre d'Onda, Vinarragell, Sant Gregori, voltants de l'absis parroquial, cementeri àrab al costat del riu Sec, entre d'altres.

Amb el que hem contat, vam aconseguir salvar l'Arxiu Històric Parroquial, amuntegat amb fem i nius de rates en les cambres de dalt de la sagristia; que es restauraren les torres del Mar, de Calatrava i la Regenta; que s'anul·lara el projecte exposat ja al públic –i per això aprovat en Ple Municipal– del paratge del Clot de la Mare de Déu –abans, Estany de la Vila–, que canalitzava el riu amb riberes de mur de formigó com ho estan al costat del poble, a la vora de les quals corria una carretera per tots dos costats; li vaig poder anul·lar al Sr. Amiguet, llavors regidor del partit republicà, els nou blocs de cases al voltant de la Torre del Mar, dels quals només en va fer un (autèntic desgavell) enfront de la mar i assegurant urbanitzar la zona –cosa que no va fer. Un costós treball de recopilació documental que es troba –perquè hi haja memòria– en fase de publicació per la Diputació Provincial. Vaig col·laborar en la declaració de Vinarragell, jaciment que seria incoat Monument Arqueològic Nacional, com ho recorda el monument que vam fer, en què vam col·locar a l'interior un recipient amb un document amb la firma dels excavadors i diversos fragments ceràmics de les respectives fases culturals del jaciment; i

conjuntament amb el Ministeri de Cultura, el Col·legi d'Arquitectes de València i Múrcia, grups polítics locals i entitats culturals, vaig ajudar a la incoació BIC del modernisme de la ciutat. Igualment, vaig aconseguir que es permutara la façana del primer projecte del nou ajuntament, ja que la maqueta primera la feia amb la monòtona repetició de finestres equidistants, com una façana de cementeri. Reforma que va dur a terme l'arquitecte municipal Sr. Ramon Miravet Aymerich, que s'hi acabava d'incorporar. I com que a aquesta façana li falta color, vaig parlar amb el professor de l'Escola Oficial de Ceràmica a Madrid, el borrianenc Sr. Joan M. Llàcer Clofent, que em va dir que no cobraria res pel seu treball artístic, però que el municipi s'hauria de fer càrrec de la despesa de la coccio ceràmica, cosa que malgrat presentar-ne un esbós no es va aconseguir, i així es va perdre una altra original obra d'art.

A conseqüència del destacat contingut científic del Museu Històric Municipal de Borriana, es va voler, des de la mateixa Direcció General de la Conselleria de Cultura de València, canviar el nom i que passara a denominar-se Museu Arqueològic Comarcal de la Plana Baixa, denominació que el Magnífic Ajuntament aprovà en sessió plenària del dia 7 de desembre de 1982; però intencionadament, el Sr. regidor de Cultura no va tramitar a la Direcció General de Belles Arts cap petició. Avui segueix amb la mateixa denominació amb la qual va ser creat, tot i anar perdent el lògic muntatge científic, ja que totes les peces que havíem aconseguit, després de més de cinquanta anys d'anar els dies festius per la muntanya, estaven retolades tant amb els seus jaciments de procedència com amb les cronologies. Fet que podem veure en els panells que decoren la classe de taitxí del Centre Municipal de Cultura de la ciutat.

Amb la nostra jubilació, i després de deu anys amb un cartell que anunciava «Tancat per reformes!», avui apareixen les seues peces com si es tractara d'un magatzem d'un antiquari, i tan sols la taula expositora de l'ossada de l'enterrament de l'únic cavall ibèric registrat a la península, el de la Regenta, perdura com la vam muntar. Però el que és veritablement lamentable és que durant els deu anys que va passar tancat el Museu, es van apagar els extractors de la humitat, amb la consegüent descomposició de la major inscripció de les tres que es va trobar al costat del crater grec de la necròpoli que vam trobar contigua al jaciment de la Punta d'Orleyl, a la Vall d'Uixó. Una important i elegant vitrina amb les seues inscripcions ibèriques sobre làmines de plom, a més del crater grec en què es van trobar, làmines emmarcades i incrustades en una peça rectangular de marbre blanc (de Macael) en posició vertical, que pel seu interès científic va recórrer, en 1998, amb la magna exposició «Els Ibers Prínceps d'Occident»: *Galeries nacionals du Grand Palais* de París; *Centre Cultural de la Fundació "la Caixa"* de Barcelona; així com *Kunst und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland* de Bonn. Vitrina avui desapareguda, així com les etiquetes en or de llei que portaven les inscripcions. Igualment, ha sigut retirada la columna de marbre que centrava l'exposició, que sostenia el magnífic bronze romà del déu Mercuri, retolat amb etiqueta d'or, també sense ella; igual que el caduceu d'or que també hi falta. Bronze que avui, juntament amb l'estàtua romana de Talavera de la Reina que presidia en altura el claustre convertit en sala d'actes, apareix contra la paret del fons del museu en una vitrina de conglomerat, pintada de negre, procedent de l'exposició «Espais de Llum» de l'any 2008.



Els violinistes Abel Mus i el meu germà Gerard Mesado.

Després de jubilar-me hem perdut: el Molí de l'Hospital, tant el «maquiler» com el d'arròs, amb l'espectacular salt d'aigua; quan pobles veïns (Almassora, Vila-real, Castelló i Almenara) els han restaurats. Conjunt que regalava el seu propietari: el cunyadíssim de Franco, Sr. Serrano Suñer, amb la condició de crear una fundació amb el seu nom. Amb els anys i el total desinterès de l'Ajuntament, era alcalde José Ramón Calpe Saera, el foc va acabar amb les curioses màquines catalanes, de fusta, que albergaven; ha estat enderrocada l'alqueria de l'Hereu, que pertanyia a la baronessa de Terrateig, la qual ensenyoria una humil zona verda amb múltiples cases de camp. Conjunt

que va ser permutat per una carretera recta que segueix sense anar a cap lloc. Hem perdut, alhora, la del Batle de l'any 1689; l'ermitori de Sant Gregori, avui en ruïna total; també ha desaparegut l'hospital adjunt a l'ermita de Sant Blai –dins del conjunt BIC de Borriana– que en el seu moment va començar a consolidar i restaurar el regidor Sr. Joan Ferrandis, l'únic que va defensar el nostre patrimoni. També ha desaparegut la Fundació Fandos; així com els museus de la Ràdio –Vicent Felip donava la seua gran col·lecció–; de la Taronja, tancat de fa molts anys; i del Cardenal Vicent Enrique i Tarancon (entre moltes altres distincions, Medalla d'Or de la ciutat de Madrid i Fill Predilecte de Borriana) en un immoble fet expressament, retolat amb lletres de bronze i un bust del cardenal, obra de Vicent Traver, al costat de la muralla àrab contigua a l'absis parroquial. Espai on va estar el carrer de l'Església. Carreró en el qual, l'any 1727, posseïa un forn el comte d'Almenara, Joseph Antoni Ferrer de Proxida i Castellví, com consta en un inventari de béns que resta a l'Arxiu del Regne de València (Protocols Notarials de Ventura Cantó). Carrer, conjuntament amb la Parròquia i Abadia, que en 1919 es continuava avalant la seua propietat: «...tant la Casa Abadia com l'església Parroquial eren propietat del Ministeri d'Hisenda, segons els expedients núm. 2.891 i 2.892 corresponents al Servei de Cadastre de la Riquesa Urbana els originals del qual custodia l'Arxiu Històric Provincial de Castelló. Casa Abadia aprovada en sessió municipal del 16 de febrer de 1846. Avui ens sembla una humiliació que perdure el clos de vidre, que oculta al turisme el més interessant conjunt medieval que posseeix Borriana. Lloc emprat pels sacerdots com a garatge.

Ignorem en quin estat segueix l'Arxiu Parroquial, encara sort que la medievalista i estimada amiga, Rosa Serrano García, en va portar a terme l'inventari. Treball que publicarem en 1997 en la «Col·lecció Papers», sota el títol *Catalogació de l'Arxiu Històric de la Parròquia d'El Salvador de Borriana*. Obra que consta de 3.405 fitxes, més uns copiosos índexs onomàstics i toponímics, ja que era l'arxiu parroquial més important de tots els que quedaven a la província. També contenia obres musicals



Antic orgue de l'església Major (foto Safont).



P. Guichard, J.M. Doñate i J. Tomàs.



Celebrant el Primer de Maig.



Monument al jaciment de Vinarragell.



Amb Vicent Abad i Inocencio Sarrión.



Pasqual Rubert i Gerard Mesado en el jaciment de la Torrassa, 1969.



El déu Meuri sobre la columna avui retirada.



Norbert Mesado al seu estudi, 1988.



Vitrina amb les publicacions del Museu l'any 2001.



Viatjant pels Ports, Morella.



Col·legi Cervantes, 1945. En el requadre A. Otero i N. Mesado.

amuntonades, tant antigues com actuals, amb les quals l'organista Sr. Vicent Ros i Pérez, professor d'orgue i clavicèmbal en el Conservatori Superior de Música de València, va compondre l'estudi núm. 3 de la «Col·lecció Papers»: *Catàleg de Manuscrits Musicals de l'Arxiu Històric Parroquial de Borriana*. Amic que es va passar diverses vacances estivals acudint diàriament a l'Abadia i, després de saludar al seu despatx el rector mossèn Cornelio Monfort, accedia a l'arxiu situat en el que

va ser el menjador de l'immoble, el muntatge del qual, després d'adquirir l'Ajuntament les prestatgeries, vaig organitzar conjuntament amb els amics P. L. Gil i J. B. Ventura. Un camí imprès el llibre, en portar-li uns exemplars a mossèn Cornelio, somrient em va dir: «pues ací, en el meu despatx, de música, ne tinc molta més». Amb això, si queda alguna cosa, els investigadors del futur sabran tot el que posseïem i tot el que hem perdut.

Hem escrit aquest article perquè se'ns ha demanat pel regidor i amic Sr. Joan Ramon Monferrer, amb la intenció –aquesta vegada nostra– que el futur sàpia quins alcaldes, regidors –no tots– i sacerdots –quasi tots– hem tingut.

BIONOTA

Norbert Mesado Oliver (Borriana, 1938)

Llicenciat en Geografia i Història per la Universitat de València. En 1967 funda el Museu Històric Municipal de Borriana que posteriorment serà el Museu Arqueològic Comarcal de la Plana Baixa. Entre els fons més importants destaquen: l'escultura eneolítica de la vall d'Artana, la més gran d'aquest període; les inscripcions ibèriques sobre plom i metall, tres de les quals es van trobar en la necròpolis d'Orleyl (la Vall d'Uixó) a l'interior d'un crater grec del s. iv aC; l'única sepultura descoberta fins ara a la península que pertany a un èquid del període ibèric; així com la bellíssima estatueta romana en bronze, el déu Hermes/Mercuri, procedent de Xilxes.

Ha contribuït amb les excavacions del jaciment de Vinarragell (1974) a Borriana a eixamplar els estudis de la prehistòria valenciana, amb l'aportació de l'impacte fenici sobre les nostres costes. Una altra de les seues novetats ha estat el corpus dels gravats rupestres (petròglifs) en el septentrió valencià. Diversos estudis publicats en els anuaris de l'Arxiu de Prehistòria Llevantina, Societat Castellonenca de Cultura, Estudis Castellonencs, Centre d'Estudis del Maestrat, revista *Orleyl*, entre d'altres.

Ha coordinat des de la direcció del museu els dos volums de *Burriana y su Historia* i els 25 temes borrianencs diversos de la «Col·lecció Papers».